

ТВОРЧИСТЬ Г.Р. ХАГГАРДА ЯК НЕОРОМАНТИКА

Василишина Н.Д.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

У статті розглядається проблема вивчення творчості Г.Р. Хаггарда як неоромантика. Зроблено спробу визначити місце письменника як неоромантика у літературному процесі. Описано творчі методи та погляди прозаїків неоромантичного напрямку.

Ключові слова: неоромантизм, романтизм, літературний герой, модернізм, літературна характеристика.

Генрі Райдер Хаггард англійський письменник, один із творців англійського неоромантизму та жанру фентезі. Сьогодні його, не вагаючись, відносять до класиків англійської літератури, але водночас з його творчістю пов'язаний цікавий феномен, що був відзначений майже півстоліття тому ще Д. Урновим, що назвав Хаггарда письменником, «якого читають, але не вивчають» [12, с. 5].

Творчість Г. Р. Хаггарда, попри гучний читацький успіх у читачів, вивчена мало. Це стосується навіть англійського та взагалі англомовного літературознавства. Можна сказати, що ця творчість навіть недооцінена. Є дослідження, що ґрунтуються на суто оглядовому підході (D.S. Higgins, N. Morton, H.P. Lovecraft, Th. Pakenham); чимало уваги приділяється чисто біографічним моментам (B. Ellis, L. Haggard, M. Cohen). Письменник трактується як типовий прибічник британської імперської ідеї (A. Sandison) та навіть носій расистської психології (V. R. Katz), виразник примітивних загальних місць популярної літератури (B. Street). При цьому спадщина Хаггарда оцінюється не занадто високо з погляду досконалості стилю (M. Cohen). І, як сто років тому, сьогоднішня ситуація майже не змінилася. У всякому разі, на пострадянському просторі досліджень творчості цього автора просто відверто бракує – фактично вони зводяться до вступних статей у збірках творів Хаггарда (К. Чуковський, Г. Кузнецов, В. Узін та ін.). За останні десятиліття тут захищено лише кілька дисертацій по творчості Хаггарда (Лі. Максимова, Р. Олюнін, Є. Ібрагімова, Н. Садомська). Є цікаві дослідження в масштабі статей, та в цілому в статтях, присвячених Хаг-

гардові, зазвичай беруться до уваги доволі другорядні питання (напр., специфіка жанру дорожнього начерку у письменника). Проблема ж «Хаггард і неоромантизм» залишається практично невисвітленою.

На жаль, на сьогоднішній день ситуація майже не змінилася. Попри те, що ім'я письменника зараз відомо всім, наукових досліджень його творчості бракує – в основному, як і в минулому столітті, публікації зводяться до вступних статей, вміщених в збірках художніх творів [наприклад: 11, 12, 13 та ін.].

Дуже рідкими є спроби визначити місце Хаггарда в літературному процесі, хоча тут можна, принаймні, назвати одну кандидатську дисертацію – Р. Олюніна. Хоча вченого і не цікавила творчість Хаггарда сама по собі, але, розглядаючи колоніальну тему в англійській літературі, він аналізує в тому числі і деякі романи Хаггарда – насамперед «Копальні царя Соломона», який автор розглядає в річищі еволюції пригодницького роману і бачить його близькість до «Острову скарбів» Р. Стівенсона [8. Проте треба відзначити, що протягом останніх років почали з'являтися розвідки, що досліджують окремі аспекти творчості письменника – скажімо, жанр дорожнього начерку у Хаггарда [9. Серед серйозних монографічних робіт, присвячених безпосередньо Хаггарду, можна назвати хіба що дві дисертаційні роботи, написаних російськими вченими. Це кандидатська дисертація Є. Ібрагімової «Орієнталістські мотиви у творчості Генрі Райдера Хаггарда», в якій прослідковуються африканські та «екзотичні» мотиви творчості письменника [2, а також докторську дис-

ертацію Н. Садомської «Творчість Генрі Райдера Хаггарда та англійська література на межі XIX-XX століть» [10, яка намагається заповнити цю лакуну в критичній літературі, подаючи аналіз основних тем письменника, а також його публіцистичних творів.

Та залишається не до кінця проясненою проблема творчого методу письменника. Часто його трактують як белетриста, що творив на межі високої й масової літератури. Однак це не знімає питання про його художню програму та про групу літераторів, яка могла б бути визначена як його літературні однодумці. З ім'ям Хаггарда найбільш органічно пов'язується поняття неоромантизму – літературного напрямку, що виник на зламі XIX-XX ст. і, сягаючи своїм корінням романтизму байронівського типу, водночас суттєво від нього відрізнявся. Щодо семантики терміну «неоромантизм», то й сьогодні вона остаточно невизначена, у це поняття часто вкладають різний зміст. Про цю концептуальну невизначеність пише Л.Миронюк, зазначаючи, що даний термін має різні тлумачення: а) романтичний елемент, присутній в літературі кінця XIX –початку XX ст.; б) загальна назва літературної епохи кінця XIX століття; в) окремих перебіг ранньомодерністської літератури; г) явище структурно-семантичного типу [6 с. 139]. Узагальнюючи ситуацію, А. Ельяшевич стверджує: «І навіть термін «неоромантизм» не здобув поки що у сучасних літературознавців суспільного визнання» [1 с. 246].

Письменники-неоромантики, до яких, окрім Хаггарда, в англійській літературі слід віднести Р. Л. Стівенсона, Конан Дойля, Р. Кіплінга та Дж. Конрада в своїй творчості протистояли, з одного боку, прозаїчному натуралізму та вишуканої зніженості естетів, а з іншого боку, – відкидали реалістичну правдивість зображення життя. Вони, як і «класичні» романтики, зробили основою своєї творчості розлад між дійсністю і мрією. Однак, використовуючи романтичний метод, неоромантики істотно відрізняються від своїх попередників-романтиків. Для неоромантичного напрямку характерне не протиставлення звичайним людям виняткових героїв, а пошуки ідеалу в са-

мій дійсності, «відкриття» героя в звичайній людині, він «був конструктивною спробою подолати протистояння ідеалу та дійсності, зробити сподіване, можливе дійсним» [3 с. 242]. «У неоромантизмі, на противагу романтизму з його концептуальним розривом між ідеалом та дійсністю, виявилася конструктивна спроба подолати протистояння цих конфліктно непереможних опозицій, завдяки могутній силі волі зробити сподіване, можливе дійсним, не опускаючи цього можливого до рівня інертного животворення» [5 с. 492]. Цей розрив між дійсністю та ідеалом, який намагалися подолати неоромантики, дозволяє шукати джерел його формування як у реалізмі, так і в модернізмі – так, з точки зору Д. Наливайка неоромантизм всюди переплітається та взаємодіє як з реалістичними, так і з модерністськими течіями – скажімо, у Франції до неоромантизму відносять символізм [7, с. 365].

Неоромантики вважали, що все залежить від кута погляду, під яким розглядається дійсність, від уміння людини побачити красу і незвичність навколишнього світу. Саме тому для неоромантиків характерний культ пригоди, прагнення до незвичайного. Неоромантизм показує, як людина, що зуміла побачити навколишній світ свіжим поглядом, відкриває в ньому таємниче, незвичайне. Прагнення до небезпек, авантюри, до зіткнення з труднощами та їх подолання робить, на думку неоромантиків, життя людини яскравим, насиченим. Мистецтво, на думку неоромантиків, не тільки піднімає людину над буденністю ділового життя, не тільки показує їй чудовий світ фантазії, але й дає ключ до розуміння сенсу життя, вимагає від свого читача зміни власної життєвої позиції. Для неоромантизму характерний оптимізм, затвердження безмежності людських можливостей, боротьба за духовну красу людського життя. «Новий романтизм» Р.Л. Стівенсона, Дж. Конрада, А. Конан Дойля, Р. Кіплінга, Д. Хент, У. Кінгстона, Р. Баллантайн та інших втілював моральне кредо боргу і самопожертви, дисципліни і віри, гармонійної єдності сили духу і фізичної моці. Герої «нових романтиків» цілеспрямовані, готові до ризику і боротьбі, повні спраги мандрів і пригод. Вони рвуть зв'язок зі світом од-

номанітного й добропорядного міщанського благополуччя заради моральних зобов'язань імперської місії, заради пошуків подвигів і слави. «Не можна не відзначити впливу на неоромантиків теорії Ф. Ніцше – сильна та вольова особистість завжди в центрі їхніх творів. Однак, залежно від соціально-політичних поглядів автора, «надлюдина» Ніцше втілюється або в борця за свободу та національне визволення (герої Хаггарда. Буссенара. Войніч), або людиноненависника («Морський вовк» Лондона), або англійського солдата Кіплінга, що несе «тягар білих» на благо імперії» [4, с. 372].

На сьогодні ще немає чіткої визначеності характеристики неоромантизму, хоча це явище досліджується в сучасній науці досить широко. «Новітні» естетичні тенденції, що виникли в літературі європейських країн на межі ХІХ – ХХ століття як реакція на натуралізм, пессимізм і «безвір'я» декадентства, охопили безліч ідейних і стильових явищ, активно переплітаючись і взаємодіючи як з реалістичним, так і модерністськими напрямками знайшли своє втілення в прозі К.Гамсуна, пізніх творах Р.Стивенсона, Дж.Конрада, Р.Кіплінга, С.Пшибишевського, Г.Д'Аннунціо, Г.

і Т.Манна. Неоромантизм пов'язаний із творчістю Л.Монтерлана, А.Мальро, П.Драйво ла Рошеля, Ж.-П.Сартра, А.Камю, Е.Юнгера й особливо Е.Хемінгуея. Творчість Ю.Стриндберга, Г.Гауптмана, Ведекіна, Л.Піранделло не можна цілісно сприймати, не беручи до уваги специфіку неоромантичних рис їх творів. В епоху модернізму неоромантизм не стільки конкретний стиль, скільки пошук підвищеної експресивності й трагічної властивості лірики (О.Блок в 1910-ті, Р.Рільке, В.Ходасевич, Г.Іванов); втілення ідеї творчої активності гармонійно розвиненої особистості. Пантеїстичне бачення людини-творця, акцентування індивідуально-вольових чинників, бачення творчості як розкриття духовного потенціалу особистості й гармонізації ідеалу та дійсності (Леся Українка, Олександр Олесь, О.Кобилянська, У.Кравченко, М.Чернявський). Неоромантизм, що виник на межі ХІХ – ХХ століть, зумовлений розвитком закономірних тенденцій літературного процесу, у своєму розвитку набув різноманітних відтінків залежно від періоду, мети та прагнень творчого самовираження митців слова, що залишає багато можливостей для вивчення цього літературного явища.

Список літератури:

1. Эльяшевич А.П. Единство цели – многообразие поисков / А. П. Эльяшевич. – Л. : Сов. писатель, 1980. – 542 с.
2. Ибрагимов Е.Д. Ориенталистские мотивы в творчестве Генри Райдера Хаггарда: Дисс. канд. филол. н.: 10.01.03 – Литература стран народов зарубежья / Е.Д. Ибрагимов. – Самара, 2008. – 195 с.
3. Іванишин В.П. Нариси з теорії літератури / В. П. Іванишин. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 256 с.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка. – К. : Академія 2007. – 752 с.
6. Миронюк Л.В. Генезис неоромантизму / Л.В. Миронюк // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвуз. зб. наук. ст. : Лінгвістика і літературознавство. – К.-Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – Вип. ХІ. – С. 133–140.
7. Наливайко Д.С. Искусство, течения, стили / Д.С. Наливайко. – К. : Мистецтво, 1985. – 288 с.
8. Олюнин Р. Колониальная тема в английской литературе XIX века: автореф. дисс. канд. филол. наук / Р. Олюнин. – М., 1967. – 21 с.
9. Савлюкова Н.Н. Путевой очерк в творчестве Генри Райдера Хаггарда / Н. Н. Савлюкова // Вестник Челябинского го. Ун-та. – 2009. – № 7 (188). – С. 128–132.
10. Садомская Н. Д. Творчество Генри Райдера Хаггарда и английская литература на рубеже XIX–XX веков: дисс. д-ра филол. н.: 10.01.01 – Литература народов стран зарубежья (с указанием конкретной литературы) / Н. Д. Садомская. – Оренбург, 2006. – 392 с.
11. Узин В.С. Предисловие / В.С. Узин // Хаггард Г.Р. Дочь Монтекумы. – М.: Молодая гвардия, 1928. – С. 3–8.
12. Урнов Д. М. Писатель, которого читают // Haggard H.R. King Solomon's Mines. М.: Progress, 1972. – С. 5–22.
13. Чуковский К. И. Вступительная статья / К.И. Чуковский // Хаггард Г.Р. Копи царя Соломона. – М.: Всемирная литература, 1922. – С. 2–7.

Василишина Н.Д.

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко

ТВОРЧЕСТВО Г.Р. ХАГГАРДА КАК НЕОРОМАНТИКА

Резюме

В статье рассматривается проблема изучения творчества Г.Р. Хаггарда как неоромантика. Сделана попытка определить место писателя как неоромантика в литературном процессе. Описаны творческие методы и взгляды прозаиков неоромантического направления.

Ключевые слова: неоромантизм, романтизм, литературный герой, модернизм, литературная характеристика.

Vasylyshyna N.D.

Kamianets-Podilsky National University named after Ivan Ohienko

THE WORKS OF G.R.HAGGARD AS A NEO-ROMANTICIST

Summary

The article views the problem of studying H.R. Haggard as a neoromanticist. It defines the place of the writer as a neoromanticist in the literary process. Creative methods and views of neoromantic literary direction have been described.

Key words: neoromanticism, romanticism, literary hero, modernism, literary characteristics.